

Torbjörn Lundqvist

Socialt kapital och karteller

Torbjörn Lundqvist

Socialt kapital och karteller

Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2009:8

Working Paper/Institute for Futures Studies; 2009:8

Stockholm 2009

Författaren

Torbjörn Lundqvist är docent i ekonomisk historia och verksam vid Institutet för Framtidsstudier.

En något längre variant av denna artikel har tidigare publicerats som Torbjörn Lundqvist, "Sosiaalinen pääoma ja kartellisoituminen Ruotsin panimoteollisuudessa", i *Luottamus, sosiaalinen pääoma, historia*, red. Keskinen, Jarkko & Teräs, Kari (Historia mirabilis 5. University of Turku 2008).

Summary

Social capital and cartels

This study discusses social capital and related concepts that can be useful when analysing cartels. Different types of definitions of social capital are discussed. It is concluded that organisations can generate social capital which results in increased ability to cooperate in efficient ways. Organised social capital can lead to confidence, facilitating cooperation when trust is not enough.

The empirical case discussed in the paper is cartel formation in Swedish brewing industry. This study confirms many results indicated in different case studies: the importance of organisation, leadership, control apparatus, industry specific circumstances, and that cartel success often is preceded by failures. The brewing case is used in the theoretical discussion of social capital.

The societal context of this study is the stricter cartel policy since the 1990s. A hypothetical construction of four phases for 1870-2009 is made, based on institutional environment and possibilities for cartels to cooperate efficiently.

Sammanfattning

Socialt kapital och karteller

Studien diskuterar socialt kapital och relaterade begrepp i samband med kartellbildning. Olika definitioner av socialt kapital diskuteras, men den definition som är användbar i denna studie är att organisering kan generera socialt kapital, dvs. leda till ökad samarbetsförmåga eller effektivare samarbete. Organiserat socialt kapital bidrar till förtroende som kan möjliggöra samarbete när tillit inte är tillräckligt.

Empirin utgörs av kartellbildning i svensk bryggeriindustri. Studien bekräftar många resultat som tidigare fallstudier indikerat: betydelsen av organisation, ledarskapet, kontrollapparaten, betydelsen av specifika förhållanden i branschen, att lyckade karteller ofta föregås av misslyckade kartellbildningsförsök etc. Dessa resultat utgör i sin tur underlag för den teoretiska diskussionen om socialt kapital.

Studiens samhälleliga kontext utgörs av den allt hårdare kartellpolitik som bedrivits sedan 1990-talet. En hypotetisk fasindelning för kartellers institutionella miljö och möjligheter till effektivt samarbete görs för åren 1870-2009.

Torbjörn Lundqvist

Socialt kapital och karteller

1. Inledning

Sedan 1990-talet har vi bevittnat en allt hårdare politisk attityd gentemot karteller i den ekonomiska politiken. Karteller reducerar konkurrensen med följd att priserna är högre än nödvändigt. Konkurrens har kommit att ses som ett universalmedel i ekonomin, men även för andra samhällsfrågor.¹ Hur konkurrenstanke står sig efter den ekonomiska kris som inleddes hösten 2008 återstår att se. Historiskt finns exempel på förändrad inställning till karteller och andra former av samarbeten i samband med kriser, t.ex. i USA under 1930-talets kris. I det nationella intressets namn har man förespråkade samarbete för att förhindra prisfall. Det som talar mot en förändring av den nuvarande kartellpolitiken är att den infördes i samband med 1990-talets kris, vilket var ett trendbrott. Tidigare hade politiken snarare förespråkade samverkan före konkurrens i kristider.²

Frågan om hur lätt eller svårt det är att bilda karteller och hur hållbara de är avgör deras potentiella skadlighet i ekonomin, och i sin förlängning vilken typ av kartellagstiftning och övervakning som är befogad.

Inom både framtidsstudier och policyanalys har man genom den nuvarande krisen börjat ställa sig frågan: vad kan vi lära av historien? I Storbritannien har exempelvis "Parliamentary Office of Science and Technology" tagit upp ämnet lärdomar från historien i en s.k. "postnote". Man menar att

¹ G. Bruce Doern & Stephen Wilks, *Comparative Competition Policy. National Institutions in a Global Market* (Oxford: Clarendon, 1996).

² Torbjörn Lundqvist, *Konkurrensvisionens framväxt. Konkurrenspolitik, intressen och politisk kultur* (Stockholm: Institutet för Framtidsstudier 2003); Torbjörn Lundqvist, "Konkurrenspolitiken och den svenska modellen", i *Bortom den starka statens politik?* red. Rothstein, Bo & Vahlne Westerhäll, Lotta (Stockholm: SNS 2005); Torbjörn Lundqvist, "Competition Policy and the Swedish Model", in *Global Competition Policy – Issues and Challenges*, ed. Prasad, Satyanarayana, P. (Hyderabad, India: Amicus Books/ Icfai University Press 2007).

historisk kunskap ger kontext och bakgrund till policyproblem vilket kan bidra med nya perspektiv på dagens problem. Och i historiska analogier kan lärdomar dras från enskilda fall, och på så sätt kan man undvika att upprepa tidigare misstag.³

Under senare år har begreppet socialt kapital diskuterats i många olika sammanhang – socialt kapital i betydelsen av något som gynnar samverkan. Francis Fukuyama ser karteller som en verksamhet som underlättas av tillit och socialt kapital.⁴ Några begrepp är nära kopplade till socialt kapital: tillit, förtroende och institutioner. Två frågor kring samarbete diskuteras i denna artikel: socialt kapital generellt och betydelsen av socialt kapital vid kartellbildning. Exemplet som används är kartellbildning i svensk bryggeriindustri kring sekelskiftet 1900. Artikeln syftar därför till att bidra till diskussionen om socialt kapital, och samtidigt till ökad kunskap om kartellbildning och kartellpolitikens förutsättningar. En hypotes presenteras som gör gällande att betydelsen av socialt kapital, tillit eller förtroende för kartellers bildande och stabilitet är historiskt variabel och beroende av institutionella arrangemang av två slag, kartellagstiftning och förtroendeskapande organisation.

2. Kartellforskningen

Efter att ha haft relativt liten betydelse under 1800-talet växte kartellerna fram till en viktig ekonomisk institution under 1900-talets första hälft, i Sverige som i stora delar av Europa.⁵ Särskilt åren efter 30-talskrisen innebar omfattande kartellbildning i Sverige.⁶ Dagens kris kan leda till en liknande utveckling i många länder, särskilt om den politiska viljan går i den riktningen eller om det saknas effektiv lagstiftning och övervakning.

Från 1885 och framåt försökte svensk bryggeriindustri att bilda en nationell kartell men lyckades först 1906. Då konstituerades en av de största och mest långvariga kartellerna (50 år) i svensk historia. År 1908 hade kartellen 193 medlemmar, dvs. i stort sett alla ölbryggerier i landet. Genom en administrativ kontrollapparat kom kartellens makt att läggas i händerna på en centraliserad förtroendenämnd. Frågan om makten i

³. "Lessons from history", Postnote Jan 2009 Number 323. Parliamentary Office of Science and Technology.

⁴. Francis Fukuyama, "Social Capital and Civil Society", *IMF* 1999.

⁵. Harm, Schröter, "Cartelization and decartelization in Europe, 1870-1995: rise and decline of an economic institution", *Journal of European Economic History*, 25:1 (1996); Christopher Harding & Julian Joshua, *Regulating Cartels in Europe. A Study of Legal Control of Corporate Delinquency* (Oxford: Oxford University Press, 2003).

⁶. SOU 1940:35, *Organiserad samverkan i svenskt näringsliv* (Stockholm 1940).

kartellen var omdebatterad och de mindre företagen var djupt miss-tänksamma mot storindustrin. De principer som var gällande vid uppbyg-gandet av kartellorganisationen var förutom ett avtal som underlättade själva bildandet, minimering av övervakningskostnaderna och ett försvarat utträde ur kartellen.⁷

Denna kartellbildning var helt beroende av bryggeriindustrins bransch-organisation. Nyare kartellforskning har också kommit att poängtera den interna organisationens betydelse för kartellers bildande, varaktighet, sammanhållning och effektivitet. Samtidigt har den ekonomiska sociologin intresserat sig för den kulturella aspekten av kartellers sammanhållning via begrepp som socialt kapital och tillit. Redan ekonomhistorikern Eli F. Heckscher funderade över varför kartellerna dröjde till slutet av 1800-talet, och hans svar bestod i en kombination av individualistiska värderingar hos företagarna och strukturella faktorer. Han menade att liberalt sinnade och individualistiska företagare såg med stor misstro på kontroll från sina kolleger. Han utvecklade aldrig dessa tankar men snuddade här dagens idéer om tillit. Försvagningen av denna ”sinnesförfattning” samtidigt med stordrift och protektionism bäddade för kartellväsendets framväxt.⁸ Man kan lägga till framväxten av anställda direktörer i företagen som en faktor som underlättade kartellbildning.

Även ekonomhistorikern Lennart Schön ser tullskyddet som viktigt, tillsammans med industrins kapitalisering och bankernas ökade infly-tande.⁹ Strukturella faktorer kan bidra till att förklara kartellers uppkomst, varaktighet och sammanhållning, men de utgör sällan en tillräcklig förklaring eftersom utfallet varierar kraftigt mellan enskilda fall under likvärdiga förhållanden.¹⁰

Organisationer är drivande i samhällsförändringen, och de förändras själva när de agerar för att påverka institutionella arrangemang. Inne i organisationerna uppstår en läroprocess som innebär att de blir bättre på att utföra sina uppgifter.¹¹ Läroprocessen kan även medföra att en organisa-

⁷. Torbjörn Lundqvist, *Den stora ölkartellen. Branschorganisering och kartellbildning i bryggeriindustrin 1885-1914* (Uppsala: Acta 1995); Torbjörn Lundqvist, ”The Making of a National Cartel in the Swedish Brewing Industry, 1885-1908”, *Scandinavian Economic History Review*, vol 46:3 (1998).

⁸. Eli F. Heckscher, *Industrialismen. Den ekonomiska utvecklingen sedan 1750* (Stockholm, 1953, 5:e bearbetade uppl.).

⁹. Lennart Schön, *En modern svensk ekonomisk historia. Tillväxt och omvandling under två sekel* (Stockholm: SNS 2000).

¹⁰. Harding & Joshua, *Regulating Cartels in Europe*; Mark Granovetter, ”The Impact of Social Structure on Economic Outcomes”, *Journal of Economic Perspectives*, 9:1 (2004).

tion kan lösa problem som den från början inte var avsedd att lösa. Detta utgör en fundamental aspekt på kartellers tillkomst och hållbarhet.

Det finns också goda skäl att betrakta framväxten av karteller, åtminstone de effektiva, som ett utslag av organisationsförmågan i samhället.¹² Det är ingen tillfällighet att länder med starka organisationer, som Tyskland och Sverige, har haft ett utvecklat kartellväsende. Enligt vissa definitioner av socialt kapital är organisationsförmågan en form av socialt kapital, i andra definitioner ett resultat av socialt kapital. Organisation kan sägas utgöra länken mellan socialt kapital och karteller.

I egen forskning har jag visat att kartellbildning kan vara en mycket lång och komplicerad organiseringsprocess.¹³ En viktig slutsats är att organisering i sig kan vara viktig. I ekonomiska textböcker beskrivs ofta karteller som svåra att organisera och ännu svårare att bevara,¹⁴ eller som notoriskt instabila p.g.a. medlemmarnas avtalsbrott.¹⁵ Enligt ekonomen Peter Grossman tycks den dominerande uppfattningen i ekonomisk teori vara att lyckat kartellsamarbete är sällsynt. Han menar att det utifrån detta synsätt är svårt att förstå varför karteller är förbjudna i lagstiftningen eftersom de tycks dömda att gå under.

Det synsätt som framkommer i dessa textböcker är inte felaktigt, men beroende av tid, plats och undersökningsmetod. Det är generaliseringar som är resultatet av kvantitativa studier av priser på ett amerikanskt material under antitrustlagstiftning. Det är med andra ord resultat som är beroende av den amerikanska kulturen och att karteller är förbjudna. Dessutom tycks de empiriska beläggen för många generaliseringar vara få.¹⁶ Det är också generaliseringar som tycks stämma dåligt med svensk ekonomisk historia under 1900-talet. Visserligen kan karteller vara svåra att bilda, som jag själv har visat, men det stora antalet karteller under första halvan av 1900-talet talar emot dessa generaliseringar.

¹¹. Douglass C. North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance* (Cambridge: Cambridge University Press 1990); Douglass C. North, "Institutions and Credible Commitment", *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 149:1 (1993).

¹². Alfred D. Chandler Jr., *Scale and Scope. The Dynamics of Industrial Capitalism* (Cambridge, Mass.: Belknap Press, 1990).

¹³. Lundqvist, *Den stora ölkartellen*.

¹⁴. William J. Baumol & Alan S. Blinder, *Economics: Principles and Policy* (Fort Worth: Dryden Press, 1994)

¹⁵. Robert H. Frank & Ben S. Bernanke, *Principles of Economics* (New York: McGraw-Hill, 2001).

¹⁶. Peter Z. Grossman, "Introduction: What Do We Mean by Cartel Success?", in *How Cartels Endure and How They Fail. Studies of Industrial Collusion*, ed. Peter Z. Grossman (Cheltenham: Edward Elgar, 2004).

Nyare forskning har istället poängterat de stora skillnader som råder mellan branscher och mellan individuella karteller. Variationerna är stora mellan lyckade och misslyckade karteller. Empiriska studier visar dock på en rad resultat som är av intresse i varje undersökning av karteller. Exempelvis ökar kartellföretagens homogenitet möjligheten till framgång. Effektiva karteller tenderar att bestå av företag med likartade kostnader. De karteller som består av ett litet antal företag av samma storlek är mest lyckosamma att höja priserna. Ju mer centraliserad en kartell är desto bättre är den på att höja priserna. Några studier har visat att företag med låga vinster och svag försäljningsutveckling tenderar till kartellsamverkan. Stora företag med låga vinster är tydligt förknippade med kartellsamverkan, i mycket högre grad än små företag med hög vinst.¹⁷

Sammanhållningen i en kartell kan mätas på många sätt. Enklast görs det genom att undersöka hur länge den varar. Ett vanligt mönster när det gäller amerikanska karteller är att de bildas och verkar en tid, tycks bryta samman, för att uppstå igen. Den typen av resultat är vanliga när man baserar undersökningen på kvantitativa studier av priser över tid. En typ av slutsats man dragit av sådana studier är att karteller är instabila och att problemet är avtalsbrott.¹⁸ En annan typ av förklaring till den förmodade instabiliteten är kraftiga förändringar i efterfrågan som får priserna att röra sig. Det krävs då omförhandlingar av avtalen. Efterfrågans karaktär är generellt en viktig faktor när det gäller karteller eftersom den påverkar både incitamentet att bilda karteller och stabiliteten. Är efterfrågan elastisk (prisökning minskar efterfrågan) minskar möjligheten att höja vinsten genom att ingå i en kartell, och därmed kartellincitamentet. Det verkliga måttet på en stark kartell är överlevnad vid kraftiga konjunkturedgångar. De som överlever sådana kan sägas ha en god sammanhållning.

Det finns som framgår mycket värdefull forskning om karteller. Det är dock svårt att konstruera en modell som kan inkludera alla karteller. Tvärtom tycks det som om karteller påverkas av de specifika villkor som gäller i branschen under en viss tidsperiod och av organisationernas individuella förmågor. Det som många studier dock noterar, men som få har undersökt, är att kartellers interna organisation verkar vara viktig för om karteller lyckas eller misslyckas. Det finns resultat som pekar på att erfarenhet och komplex administrativ struktur har ett positivt samband med varaktighet. Hypotetiskt kan det t.o.m. vara så att karteller som har de

¹⁷. Margaret C. Levenstein & Valerie Y. Suslow, "Studies of Cartel Stability: A Comparison of Methodological Approaches", in *How Cartels Endure and How They Fail. Studies of Industrial Collusion*, ed. Peter Z. Grossman (Cheltenham: Edward Elgar, 2004).

¹⁸. George Stigler, "A Theory of Oligopoly", *Journal of Political Economy*, 72 (1964).

strukturella förutsättningarna mot sig lyckas hålla samman p.g.a. en stark inre organisation.

Något som i studier indikerat den interna organisationens betydelse är att interna konflikter eller avhopp är en vanlig orsak till kartellmisslyckande. Kartellers organisation och historia är dock faktorer som inte låter sig mätas i kvantitativa studier. På ytan har man dock konstaterat för USA att om en kartell består av mer än ett dussin medlemmar har branschorganisationer stor betydelse för organisering och implementering av överenskommelsen. Ett exempel på organisationsstrukturens betydelse är den lyckade kartellen för elektrisk utrustning i USA under 1950-talet.¹⁹

De fallstudier som gjorts visar att en historia av misslyckade försök kännetecknar många lyckade karteller. Det är också något som stämmer för bryggerikartellen. Kartellbildning kan därför ibland vara en regelrätt läroprocess där man lär av egna och andras aktiviteter. Enligt kartellforskarna Levenstein & Suslow är det särskilt viktigt att studera misslyckade karteller eftersom de visar på grundläggande problem med kartellsamverkan.²⁰ Men misslyckanden är också intressanta eftersom de ibland leder till fusion mellan de potentiella kartellföretagen. Problemet är att misslyckade försök att bilda karteller sällan lämnar några källor efter sig, om inte försöken görs inom ramen för en branschorganisation. Bryggerikartellen som organiserades inom ramen för en branschorganisation utgör ett exempel på en kartellbildning där misslyckade försök finns bevarade i protokoll och andra dokument. Lyckad kartellbildning kan jämföras med tidigare misslyckanden.²¹

Levenstein & Suslow menar att lyckad kartellbildning är beroende av en rad faktorer, inkluderat traditionella strukturella variabler. Viktiga variabler är koncentrationsgrad i branschen och efterfrågans elasticitet. När det kommer till organisatoriska faktorer nämner de maktfördelning i kartellen, röstningsförfarande, mekanismerna för att upptäcka och bestraffa avtalsbrott och förmågan att skapa inträdesbarriärer.

Kartellbildning är också beroende av aktörernas förmåga att lära sig hur en kartell bör designas och av medlemmarnas rykte eller anseende, vilket påverkar tilliten. Men vi får inte heller glömma att initiala transaktionskostnader för att upprätta kartellen har betydelse. Levenstein & Suslow

¹⁹. Wayne E. Baker & Robert R. Faulkner, "The Social Organization of Conspiracy: Illegal Networks in the Heavy Electrical Equipment Industry", *American Sociological Review*, 58 (1993).

²⁰. Levenstein & Suslow, "Studies of Cartel Stability".

²¹. Lundqvist, *Den stora ölkartellen*.

konstaterar också att exogena faktorer som regleringar och konkurrens- politik har betydelse.²²

Kartellforskarna Harding & Joshua menar att ekonomiska och juridiska perspektiv på kartellbildning dominerar forskningen, men att kartellens insida (vad de kallar det sociologiska perspektivet) är minst lika intressant att studera. De definierar studieobjektet som kartellorganisationens interna dynamik, vilket innefattar relationerna mellan medlemmarna, kartellens konstitution och politik, och de krafter som formar dess utveckling. Metoden kan visa på individuella särdrag mellan karteller, vilka kan bidra till att förklara varför karteller lyckas på vissa marknader men inte på andra.

De menar också att karteller etablerar normativa beteenderegler inom sin organisation, en kultur som kan skilja sig mellan branscher. Det är som med all kultur en historiskt framvuxen blandning av traditioner, erfarenheter, vanor, praktiker, attityder och förväntningar. I detta sammanhang kan vi tala om ett socialt kapital som underlättar samarbete. Det är lätt att stirra sig blind på att företag i en bransch är konkurrenter, vilket teoretiskt kan leda till svårigheter att samarbeta. Harding & Joshua påpekar dock att konkurrenter ofta delar mål och värderingar, förstår varandras hållning och har en gemensam kultur, vilket torde underlätta samarbete. I detta sammanhang kan denna delade kultur innebära en form av tillit och utgöra ett socialt kapital.

Harding & Joshua poängterar betydelsen av ledarskap i kartellen. Min egen forskning om bryggerikartellen visar också på betydelsen av att någon inflytelserik aktör tar initiativet och har en organiserande roll.²³ Men detta är inte nödvändigtvis en enkel process. Tvärtom innebär kartellbildning ofta en trevande process med ovisst resultat, vilket tydliggör betydelsen av ledarskap. Forskning visar att karteller styrs effektivast om förhandlingarna kan begränsas till en inre cirkel, om reglerna är flexibla och om makten att bestraffa är stark,²⁴ vad som brukar kallas en centraliserad kartell. För att detta ska vara möjligt är ledarskapet centralt. Harding & Joshua menar t.o.m. att ett auktorativt ledarskap är ett nödvändigt villkor för att en kartell ska bli effektiv.²⁵

²². Levenstein & Suslow, "Studies of Cartel Stability".

²³. Lundqvist, *Den stora ölkartellen*.

²⁴. Debora Spar, *The Cooperative Edge: The Internal Politics of International Cartels* (Ithaca, NY: Cornell University Press 1994).

²⁵. Harding & Joshua, *Regulating Cartels in Europe*.

3. Socialt kapital, tillit och förtroende

Levenstein & Suslow menar att förväntningar om konkurrenters benägenhet att samarbeta kan påverka om kartellen blir lyckad eller inte. Dessa förväntningar är beroende av erfarenheter och kulturella förhållanden och bindningar. Studier visar att det kan finnas en kartellkultur i vissa industrier som underlättar samarbete. Andra forskare talar om socialt kapital och tillit. Enligt sociologen Coleman innebär socialt kapital en förmåga till samverkan för gemensamma syften i grupper och organisationer.²⁶ Socialt kapital anses i litteraturen även vara ett nödvändigt villkor för en effektiv och stabil marknadsekonomi.²⁷ Men socialt kapital anses också kunna ge upphov till kartellbildning. Sociologen Fukuyama menar i boken *Trust* att karteller bygger på tillit i form av förväntningar om ett stabilt och ärligt beteende och att kartellen är en ekonomisk institution som är typiskt "communitarian". Han menar att kulturella förhållanden av gemensamma etiska värderingar leder till tillit (trust) som i sin tur ger upphov till socialt kapital, definierat som förmågan till samarbete.²⁸ Värt att notera är att Fukuyama i ett annat sammanhang istället menar att socialt kapital är en informell norm som främjar samarbete och leder till tillit, nätverk och civilsamhälle.²⁹ I det förra fallet ger tillit upphov till socialt kapital, i det senare ger socialt kapital upphov till tillit. Båda dessa funktioner är möjliga och visar på det faktum att frivilligt samarbete kräver en initial tillit som kan fördjupas av samarbete.

En variant på det senare förfäktas av forskaren Ann Dale som ser socialt kapital som ett resultat av organisationer, eller snarare organisering som en generator för socialt kapital. En kartell skulle med detta synsätt kunna skapa socialt kapital och sammanhållning genom sin verksamhet.³⁰

Det sociala kapitalets ekonomiska funktion är att reducera de transaktionskostnader som är kopplade till formella samordningsmekanismer som kontrakt, hierarki, byråkratiska regler och liknande. Saknas socialt kapital blir transaktionskostnaderna för samarbete höga för att förhandla, övervaka och genomdriva formella avtal. Fukuyama menar dock att den spelteoretiska konklusionen – att aktörer som interagerar över tid utvecklar

²⁶. James C. Coleman, "Social Capital in the Creation of Human Capital", *American Journal of Sociology*, 94 (1988).

²⁷. Fukuyama, "Social Capital and Civil Society".

²⁸. Francis, Fukuyama, *Trust. The social virtues and the creation of prosperity* (London: Penguin 1995).

²⁹. Fukuyama, "Social Capital and Civil Society".

³⁰. Ann Dale, "Social capital and sustainable development". Royal Roads University Research Proposal, www.royalroads.ca (2002).

dygder som underlättar samarbete (av egen nytta) – är en begränsad ansats. Anledningen är att socialt kapital ofta produceras av auktoriteter, vilket ger normer och förväntad lydnad av icke rationella skäl. Socialt kapital kan enligt honom förstås som informella normer som inte har med ekonomisk rationalitet att göra. Han söker så att säga en mekanism utanför "the economic man".³¹

Forskning visar också att när nykomlingar i en bransch har hög status är sannolikheten mindre att kartellen anställer ett priskrig mot nykomlingen.³² Sociologen Mark Granovetter är inne på samma spår i ett resonemang om kartellens sociala dimension och menar att status har betydelse. Han menar vidare att både formella och informella karteller använder en blandning av marknads- och icke-marknadsrelaterade bestraffningar och incitament för att genomdriva samverkan, eftersom kartellmedlemmar har både ekonomiska och icke-ekonomiska mål (som vänskap och status) som de strävar efter samtidigt. Forskningen vet dock mycket lite om kartellers sociala organisation.³³ Men det finns exempel i litteraturen på att social homogenitet gynnar kartellers stabilitet.³⁴ Kartellbildning som sker i en tid av snabb omvandling av en industri kan dock få svårt att luta sig mot socialt kapital som uppstår genom social homogenitet. Kartellen kan istället bli en skapare av en ny samverkan i betydelsen organiserat socialt kapital.

Begreppet tillit (trust) har även en egen teoretisk diskurs som är mer eller mindre skild från begreppet socialt kapital. Ekonomen Bart Nooteboom har med all tydlighet visat att begreppet är mycket komplext och berör sådant som saker (things), människor, högre makter, naturkrafterna, institutioner och organisationer. Vid kartellbildning är en rad former av tillit inblandade: tillit till andras beteende (behavioural trust) och intentioner (intentional trust), tillit till organisationen och dess kompetens (competence trust). Nooteboom menar att tillit till institutioner bör kallas "confidence", som vi kan kalla "förtroende".³⁵

³¹. Fukuyama, "Social Capital and Civil Society".

³². Joel Podolny & Fiona M. Scott-Morton, "Social status, entry and predation: The case of British shipping cartels 1879-1929", *Journal of Industrial Economics*, 47 (1999); Paul Ingram & Peter W. Roberts, "Friendships Among Competitors in the Sydney Hotel Industry", *American Journal of Sociology*, 106 (2000).

³³. Granovetter, "The Impact of Social Structure on Economic Outcome".

³⁴. Erich Maschke, "Outline of the History of German Cartels from 1873-1914", in *Essays in European Economic History*, eds. Francois Crouzet, William H. Chaloner & N. N. Stern (London: Edward Arnold 1969).
(1969).

³⁵. Bart Nooteboom, *Trust. Forms, Foundations, Failures and Figures* (Cheltenham: Edward Elgar 2002).

Sociologen Fran Tonkiss gör en liknande distinktion när hon menar att det är skillnad mellan "trust" och "confidence", mellan tillit och förtroende. Tillit innebär att man accepterar ett visst mått av osäkerhet i ett samarbete. Man får helt enkelt lita på den andre. När osäkerheten reduceras med kontrakt och reglering menar hon att förtroende uppkommer, inte tillit.³⁶

Om vi tar exemplet med bildandet av den svenska bryggerikartellen försökte man först att bygga den på tillit men det visade sig ogörligt. Ett formaliserat avtal, med tillhörande administrativ kontrollapparat, gjorde det möjligt efter en lång process som innehöll en hel del övertalning. Kartellen kom att byggas på förtroende för de formella arrangemangen.

4. Karteller och socialt kapital

Bland flera konkurrensfrågor försökte Bryggareföreningen främst reglera den konkurrens som bedrevs genom mellanhänder. Den innebar att bryggerierna använde sig av öltappare på konkurrerande bryggeriers hemmamarknader.

Försöken att lösa konkurrensen med mellanhänder misslyckades under åren 1895-1898, och en viktig anledning var bristande organisation och nyttomaximerande avtalsförslag. Det är dock viktigt att hålla i minnet att de flesta bryggerier var intresserade av frågans lösning, men pessimister. Denna pessimism grundade sig i misstanken om att konkurrenterna inte skulle hålla ingångna avtal, vilket i sin tur grundade sig på vetskapen om att Bryggareföreningen saknade möjlighet till övervakning och bestraffning, med andra ord att transaktionskostnaderna var för höga.³⁷

Uppbyggnaden av en kontrollorganisation var nödvändig både för att genomdriva kartellbildningen rent organisatoriskt och att övertyga bryggerierna om att avtalet skulle följas av konkurrenterna. Detta är dock en ofta förbisedd aspekt av kartellbildning.

Att bilda en kartell är så mycket svårare än att bilda en allmän branschorganisation. Den senare kan existera utan att samla alla viktiga företag i organisationen. En kartell däremot är beroende av att alla viktiga aktörer på en marknad deltar. Det betyder att en minoritet kan obstruera majoritetens intentioner. I fallet med den nationella bryggerikartellen kom det att innebära samverkan byggd både på förtroende och på tvång. Majoriteten kom att använda sig av maktmedel för att tvinga en liten minoritet att följa

³⁶. Fran Tonkiss, "Trust and Social Capital", in *Politics, Trust and Networks: Social Capital in Critical Perspective*, ed. Jane Franklin. Families and Social Capital ESRC Research Group, Working Paper 7 (London South Bank University 2004).

³⁷. North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*; North, "Institutions and Credible Commitment".

kollektivet. Kartellbildningen byggde därför på en kombination av socialt kapital och maktmedel. Det behövdes dock åtskilligt med socialt kapital för att skapa en samverkan som kunde utnyttja tvångsmetoder mot en minoritet. Denna kombination är antagligen typisk för det vi här kallar organiserat socialt kapital och känns igen från olika typer av intresseformering. Från kartellens horisont blir minoriteten en slags fripassagerare (free-riders) som kan konkurrera med kartellmedlemmar som har händerna bakbundna av avtal och ganska snart kan tvingas spräcka kartellen.³⁸

Socialt kapital från Fukuyamas (1999) position innebär att socialt kapital är en informell norm som främjar samarbete, och samarbete leder till tillit. Den informella normen utgör en del av kulturen och är såtillvida något generellt. Bildandet av Bryggareföreningen 1885 syftade till att tillvarata bryggeriindustrins gemensamma intressen. Att man gick samman i detta samarbete skulle då kunna vara ett tecken på ett socialt kapital. Initiativtagarna såg det som att bryggarna var en grupp som borde sammansluta sig i en yrkessammanslutning. Fukuyama menar att den mest användbara formen av socialt kapital är förmågan att bilda nya sammanslutningar och att samarbeta inom de direktiv som etableras.³⁹ Bryggeriindustrin var bra på att bilda nya sammanslutningar, även om det tog tid i fallet med den nationella kartellen.

Den andra typen av definition säger att socialt kapital är resultatet av organisationer. Incitament för att erhålla resurser anses räcka som förklaring till det inledande samarbetet.⁴⁰ I denna definition framstår både branschorganisationen och kartellen som inte främst skapad av socialt kapital utan som ett socialt kapital i sig själv. Givetvis under förutsättning att det är ett effektivt samarbete. En misslyckad kartell kan tvärtom orsaka en missämja som utarmar det sociala kapitalet i organisationen.

På en liten lokal marknad med en lokal kartell finns kanske tillit eftersom övervakningskostnaderna av vad de andra gör är relativt låga. På en större marknad finns ingen anledning att lita på konkurrenter i en kartell, därför behövs skrivna avtal och en kontrollorganisation. Övervakningen kräver närhet eller organisation.⁴¹ På marknaden räcker det inte med att tro att andra följer regler eftersom riskerna är högre. Här kommer Nootebooms

³⁸. Karteller måste undvika fripassagerare för att bli effektiva. Granovetter, "The Impact of Social Structure on Economic Outcome", menar att fripassagerare är lättare att undvika i små täta nätverk med motverkande normer.

³⁹. Fukuyama, "Social Capital and Civil Society", (1999).

⁴⁰. Dale, "Social capital and sustainable development".

⁴¹. I ekonomiska termer kan hävdas att transaktionskostnaderna för övervakning är för stora utan organisation.

och Tonkiss begrepp förtroende in.⁴² Det krävdes en förtroendeskapande organisation med tillhörande institutionella arrangemang.

Fukuyama menar att detta är en korrekt iakttagelse, att kontrakt och egenintresse har betydelse, men han lägger till en dimension. Han menar att de effektivaste organisationerna är baserade på delade etiska värderingar: "communities of shared ethical values".⁴³ Sociologen Mark Granovetter föreslår att kartellernas ineffektivitet i USA kan förklaras av att aktörer som stod utanför "the social and moral compass of other cartel members" tenderade att hoppa av.⁴⁴

Delade värderingar fanns inom bryggerinäringen. Bryggareföreningen hade bildats som en yrkessammanslutning, men när kartellen bildades 1905-06 hade näringen blivit storindustri och ett nytt socialt kapital skulle skapas. Det var ett socialt kapital som kom att skapas genom formella regler och förtroende snarare än genom informell tillit. Bristande tillit vid kartellbildning är därför inte nödvändigtvis ett tecken på bristande socialt kapital. Däremot är förmågan att organisera en omfattande kartell som skapar förtroende och kanske t.o.m. tillit ett tecken på socialt kapital. Detta ligger i linje med en definition av socialt kapital som OECD lanserat i en rapport: "the relationships, networks and norms that facilitate collective action, including both formal and informal institutional arrangements". Socialt kapital kan alltså ses som sådana förhållanden och arrangemang som underlättar eller främjar kollektivt agerande.⁴⁵

Enligt detta synsätt utgör tillit (trust) en konsekvens av socialt kapital snarare än ett definierande element. Socialt kapital kan därför betraktas som en biprodukt av organisationer. Individer deltar i organisationer eller nätverk till följd av incitament, och socialt kapital genereras av medlemskapet. Motivet att delta handlar inte om tillit (trust), utan om tillgängligheten till resurser.⁴⁶

5. Karteller och institutioner

Konkurrensforskarna Harding & Joshua poängterar behovet av att "judge and appreciate collaborative trading behaviour in its appropriate historical, economic and political context".⁴⁷ Detta är inte minst nödvändigt vid en

⁴². Nooteboom, *Trust. Forms, Foundations, Failures and Figures*; Tonkiss, "Trust and Social Capital".

⁴³. Fukuyama, *Trust*.

⁴⁴. Granovetter, "The Impact of Social Structure on Economic Outcome".

⁴⁵. OECD, "The Well-Being of Nations. The Role of Human and Social Capital".

⁴⁶. Dale, "Social capital and sustainable development".

⁴⁷. Harding & Joshua, *Regulating Cartels in Europe*.

diskussion om kartellbildning och kartellers stabilitet i Sverige. Jag föreslår därför följande historiskt baserade hypotes: Betydelsen av socialt kapital, tillit eller förtroende för kartellers bildande och stabilitet är historiskt variabel och beroende av institutionella arrangemang av två slag: kartellagstiftning och förtroendeskapande organisation. Den senare kopplar jag till framväxten av näringslivsorganisationer. Dessa står för organiserat socialt kapital som skapar förtroende vid samverkan. Utifrån denna utgångspunkt vill jag för Sverige hypotetiskt dela in perioden 1870-2009 i fyra faser (årtalen är ungefärliga angivelser):

1870-1900: få nationella branschorganisationer. De karteller som fanns var vanligen byggda på tillit, eller brist på tillit vilket innebar samarbetsproblem eller att kartellbildningar misslyckades. Kartellerna var lokala, kortvariga eller kännetecknades av instabilitet.

1900-1956: näringslivet organiserade sig samtidigt som karteller var tillåtna. Kartellbildningen tog fart och byggde på organiserat socialt kapital och institutionaliserat förtroende. Nationella branschorganisationer möjliggjorde stabila karteller.

1956-1993: karteller var offentliga i register samtidigt som deras laglighet kunde prövas genom den nya konkurrensbegränsningslagens generalklausul (1956). Många karteller fortsatte sin verksamhet byggd på förtroende medan andra verkade inofficiellt, vilket tvingade dem att bygga på tillit. Kartellerna blev mindre stabila än tidigare.

1993-2009: karteller förbjudna i ny konkurrenslag vilket tvingar dem under jord. De kan nu enbart bygga på tillit. Kartellsamverkan upplever ett snarligt tillitsproblem som det under 1800-talet. Dessutom finns nu ett angiveriförfarande i lagstiftningen som innebär att det företag som först erkänner medverkan i en kartell får strafflindring.⁴⁸ Det innebär en situation liknande "fångarnas dilemma" och syftar till att minska tilliten. Dagens karteller torde därför vara mer kortsiktiga och instabila än någonsin tidigare.

6. Slutsatser

Det finns alltså anledning att förmoda att dagens karteller är mer instabila och därmed mindre potentiellt skadliga för ekonomin än tidigare. Det är delvis ett resultat av kartellpolitiken. Förklaringen är att kartellerna inte kan förlita sig på förtroendeskapande formaliserat samarbete som tidigare, utan tvingas förlita sig till informella överenskommelser. Historiskt har det ofta inneburit kartellmisslyckande över tid, särskilt när det gäller prisöverenskommelser. När det gäller enstaka uppgörelser är utsikterna godare.

⁴⁸. Lundqvist, *Den stora ölkartellen*; Lundqvist, *Konkurrensvisionens framväxt*.

Men det innebär också att övervakande myndigheters arbete har blivit svårare.

Studien visar att begrepp som socialt kapital, tillit, förtroende och organisationsförmåga alla kan bidra till att analysera kartellbildning. När det gäller begreppet socialt kapital har jag diskuterat olika typer av definitioner. Den definition som är användbar i denna studie är att organisering kan generera socialt kapital, dvs. leda till ökad samarbetsförmåga eller effektivare samarbete.

Studien av kartellbildningen i bryggeriindustrin bekräftar många resultat som tidigare fallstudier indikerat: betydelsen av organisation, ledarskapet, kontrollapparaten, betydelsen av specifika förhållanden i branschen, att lyckade karteller ofta föregås av misslyckade kartellbildningsförsök etc.

Bryggeriindustrins organisering i en allmän branschorganisation var ett nödvändigt villkor för att denna omfattande kartellbildning skulle vara möjlig. Men uppenbart i detta fall är också att man drog lärdom av egna misslyckanden av att bilda en nationell kartell, men också av kartellverksamhet på lokal och regional nivå. Det sociala kapitalet skulle då utgöra en del av den kunskap som erhöles genom den långa läroprocess som organiseringen innebar, men det byggde knappast på tillit. Tillit tycks istället ha varit en bristvara i bryggeriindustrin och samarbetet i konkurrensfrågor var beroende av förtroende för organisationen och dess institutionella arrangemang.

I enlighet med Nooteboom och Tonkiss är begreppet förtroende (confidence) bättre lämpat än tillit (trust) för att förstå större kartellorganisationers sammanhållning. Tillit är då den informella norm som möjliggör samarbete utan formella arrangemang, medan samverkan byggd på förtroende är möjlig genom institutionella arrangemang. På så sätt är socialt kapital i form av organisationer viktiga för samverkan genom att de skapar förtroende.

Referenser

- Baker, Wayne E. & Faulkner, Robert R., "The Social Organization of Conspiracy: Illegal Networks in the Heavy Electrical Equipment Industry", *American Sociological Review*, 58 (1993).
- Baumol, William J. & Blinder, Alan S., *Economics: Principles and Policy* (Fort Worth: Dryden Press, 1994)
- Chandler Jr, Alfred D., *Scale and Scope. The Dynamics of Industrial Capitalism* (Cambridge, Mass.: Belknap Press, 1990).

- Coleman, James S., "Social Capital in the Creation of Human Capital", *American Journal of Sociology*, 94 (1988).
- Dale, Ann, "Social capital and sustainable development". Royal Roads University Research Proposal, www.royalroads.ca (2002).
- Doern, G. Bruce & Wilks, Stephen, *Comparative Competition Policy. National Institutions in a Global Market* (Oxford: Clarendon, 1996).
- Frank, Robert H. & Bernanke, Ben S. (2001), *Principles of Economics* (New York: McGraw-Hill, 2001).
- Fukuyama, Francis, *Trust. The social virtues and the creation of prosperity* (London: Penguin 1995).
- Fukuyama, Francis, "Social Capital and Civil Society", *IMF* 1999.
- Granovetter, Mark, "The Impact of Social Structure on Economic Outcomes", *Journal of Economic Perspectives*, 9:1 (2004).
- Grossman, Peter Z., "Introduction: What Do We Mean by Cartel Success?", in *How Cartels Endure and How They Fail. Studies of Industrial Collusion*, ed. Grossman Peter Z. (Cheltenham: Edward Elgar, 2004)
- Harding, Christopher & Joshua, Julian, *Regulating Cartels in Europe. A Study of Legal Control of Corporate Delinquency* (Oxford: Oxford University Press, 2003).
- Heckscher, Eli F. (1953), *Industrialismen. Den ekonomiska utvecklingen sedan 1750* (Stockholm, 1953, 5:e bearbetade uppl.).
- Ingram, Paul & Roberts Peter W., "Friendships Among Competitors in the Sydney Hotel Industry", *American Journal of Sociology*, 106 (2000).
- "Lessons from history", Postnote Jan 2009 Number 323. Parliamentary Office of Science and Technology, www.parliament.uk.
- Levenstein, Margaret C. & Suslow, Valerie Y., "Studies of Cartel Stability: A Comparison of Methodological Approaches", in *How Cartels Endure and How They Fail. Studies of Industrial Collusion*, ed. Grossman, Peter Z. (Cheltenham: Edward Elgar, 2004).
- Lundqvist, Torbjörn, *Den stora ölkartellen. Branschorganisering och kartellbildning i bryggeriindustrin 1885-1914* (Uppsala: Acta 1995).
- Lundqvist, Torbjörn, "The Making of a National Cartel in the Swedish Brewing Industry, 1885-1908", *Scandinavian Economic History Review*, vol 46:3 (1998).
- Lundqvist, Torbjörn, *Konkurrensvisionens framväxt. Konkurrenspolitik, intressen och politisk kultur* (Stockholm: Institutet för Framtidsstudier 2003).

- Lundqvist, Torbjörn, "Konkurrenspolitiken och den svenska modellen", i *Bortom den starka statens politik?* red. Rothstein, Bo & Vahlne Westerhäll, Lotta (Stockholm: SNS 2005).
- Lundqvist, Torbjörn, "Competition Policy and the Swedish Model", in *Global Competition Policy – Issues and Challenges*, ed. Prasad, Satyanarayana, P. (Hyderabad, India: Amicus Books/ Icfai University Press 2007).
- Lundqvist, Torbjörn, "Sosiaalinen pääoma ja kartellisoituminen Ruotsin panimoteollisuudessa", i *Luottamus, sosiaalinen pääoma, historia*, red. Keskinen, Jarkko & Teräs, Kari (Historia mirabilis 5. University of Turku 2008).
- Maschke, Erich, "Outline of the History of German Cartels from 1873-1914", in *Essays in European Economic History*, eds. Crouzet, Francois, Chaloner, William .H. and Stern, N. N, (London: Edward Arnold 1969).
- Nooteboom, Bart, *Trust. Forms, Foundations, Failures and Figures* (Cheltenham: Edward Elgar 2002).
- North, Douglass C., *Institutions, Institutional Change and Economic Performance* (Cambridge: Cambridge University Press 1990).
- North, Douglass C., "Institutions and Credible Commitment", *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 149:1 (1993).
- OECD, "The Well-Being of Nations. The Role of Human and Social Capital", 2001.
- Podolny, Joel M. & Scott-Morton, Fiona M., "Social status, entry and predation: The case of British shipping cartels 1879-1929", *Journal of Industrial Economics*, 47 (1999).
- Schröter, Harm, "Cartelization and decartelization in Europe, 1870-1995: rise and decline of an economic institution", *Journal of European Economic History*, 25:1 (1996).
- Schön, Lennart, *En modern svensk ekonomisk historia. Tillväxt och omvandling under två sekel* (Stockholm: SNS 2000).
- Sobel, Joel, "Can we trust social capital?" *Journal of Economic Literature*, XL (2002).
- SOU 1940:35, *Organiserad samverkan i svenskt näringsliv* (Stockholm 1940).
- Spar, Debora, *The Cooperative Edge: The Internal Politics of International Cartels* (Ithaca, NY: Cornell University Press 1994).
- Stigler, George, "A Theory of Oligopoly", *Journal of Political Economy*, 72 (1964).

Tonkiss, Fran (2004), "Trust and Social Capital", in *Politics, Trust and Networks: Social Capital in Critical Perspective*, ed. Franklin, Jane. Families and Social Capital ESRC Research Group, Working Paper 7 (London South Bank University 2004).

Tidigare arbetsrapporter:

- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2000:1- 2006:13**, se www.framtidsstudier.se.
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:1**
Nahum, Ruth-Aida, *Child Health and Family Income. Physical and Psychosocial Health*.
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:2**
Nahum, Ruth-Aida, *Labour Supply Response to Spousal Sickness Absence*.
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:3**
Brännström, Lars, *Making their mark. Disentangling the Effects of Neighbourhood and School Environments on Educational Achievement*.
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:4**
Lindh, Thomas & Urban Lundberg, *Predicaments in the futures of aging democracies*.
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:5**
Ryan, Paul, *Has the youth labour market deteriorated in recent decades? Evidence from developed countries*.
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:6**
Baroni, Elisa, *Pension Systems and Pension Reform in an Aging Society. An Introduction to Innthe Debate*.
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:7**
Amcoff, Jan, *Regionförstoring – idé, mätproblem och framtidsutsikter*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:8**
Johansson, Mats & Katarina Katz, *Wage differences between women and men in Sweden – the impact of skill mismatch*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:9**
Alm, Susanne, *Det effektiva samhället eller det goda livet? Svenska framtidsstudier om arbetsliv och fritid från 1970- till 1990-tal*.
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:10**
Sevilla, Jaypee, *Age structure and productivity growth*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:11**
Sevilla, Jaypee, *Fertility and relative cohort size*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:12**
Steedman, Hilary, *Adapting to Globalised Product and Labour Markets*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:13**
Bäckman, Olof & Anders Nilsson, *Childhood Poverty and Labour Market Exclusion*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:14**
Dahlgren, Göran & Margaret Whitehead, *Policies and strategies to promote social equity in health*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:1**
Westholm, Erik & Cecilia Waldenström, *Kunskap om landsbygden. Dags för en ny agenda!*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:2**
Gartell, Marie, Jans, Ann-Christin & Helena Persson, *The importance of education for the reallocation of labor. Evidence from Swedish linked employer-employee data 1986-2002*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:3**
Strömblad, Per & Gunnar Myrberg, *Urban Inequality and Political Recruitment Networks*.
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:4**
Forsell, Charlotte, Hallberg, Daniel, Lindh, Thomas & Gustav Öberg, *Intergenerational public and private sector redistribution in Sweden 2003*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:5**
Andersson, Jenny, *The Future Landscape*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:6**
Alm, Susanne, *Social nedåtrörlighet mellan generationer*

- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:7**
Stenlås, Niklas, *Technology, National Identity and the State: Rise and Decline of a Small State's Military-Industrial Complex*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:8**
Larsson, Jakob, *Den öppna samordningsmetoden. EU:s samordningsmetod av medlemsländernas välfärdssystem*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:9**
Bergmark, Åke & Olof Bäckman, *Socialbidragstagandets mönster – en studie av varaktighet och utträden under 2000-talet*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:9**
Bergmark, Åke & Olof Bäckman, *Socialbidragstagandets mönster – en studie av varaktighet och utträden under 2000-talet*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:10**
Kap, Hrvoje, *Education and citizenship in the knowledge society – towards the comparative study of national systems of education*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:11**
Zamac, Jovan, Hallberg, Daniel & Thomas Lindh, *Low fertility and long run growth in an economy with a large public sector*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:12**
Bäckman, Olof & Anders Nilsson, *Det andra utanförskapet? Om social exkludering på landsbygden*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:13**
Korpi, Martin, *Migration and Wage Inequality. Economic Effects of Migration to and within Sweden, 1993-2003*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:14**
Gartell, Marie, Jans, Ann-Christin & Helena Persson, *The importance of age for the reallocation of labor. Evidence from Swedish linked employer-employee data 1986-2002*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:15**
Korpi, Martin, Clark, William A.V. & Bo Malmberg, *The Urban Hierarchy and Domestic Migration. The Interaction of Internal Migration, Disposable Income and the Cost of Living, Sweden 1993-2002*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2009:1**
Enström Öst, Cecilia, *The Effect of Parental Wealth on Tenure Choice. A study of family background and young adults housing situation*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2009:2**
Gartell, Marie, *Unemployment and subsequent earnings for Swedish college graduates. A study of scarring effects*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2009:3**
Bergman, Ann & Jan Ch Karlsson, *Från shopping till sanningsserum. En typologi över förutsägelser*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2009:4**
Amcoff, Jan; Möller, Peter & Westholm, Erik, *När lanthandeln stänger. En studie av lanthandelns betydelse för flyttning in och ut och för människorna i byn*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2009:5**
Lundqvist, Torbjörn, *The Emergence of Foresight Activities in Swedish Government Authorities*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2009:6**
Thalberg, Sara, *Childbearing of students. The case of Sweden*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2009:7**
Baroni, Elisa; Žamac, Jovan & Öberg, Gustav, *IFSIM Handbook*

ISSN: 1652-120X

ISBN: 978-91-85619-47-4